

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

רוצח בשוגג ועיר מקלט

לפרשת מסעי

לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ-בָּהּ כִּי-אִם בְּדָם שָׁפְכוּ. לֹד וְלֹא תִטְמֵא אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. {פ}

מדוע מופיע פרשת ערי מקלט בסוף ספר במדבר:

ציווי עיר המקלט מופיע בתורה שלוש פעמים (שמות כ"א, יג-יד):

א. בקיצור נמרץ מופיע הדין לראשונה בפרשת משפטים, כחלק מדינו של רוצח:

"מכה איש ומת מות יומת. ואשר לא צדה והא-להים אנה לידו ושמתו לך מקום אשר ינוס שמה"

ב. בפרשת השבוע שלנו, בהקשר של חלוקת הארץ לנחלות.

ג. בפרשת שופטים שבספר דברים (פרק י"ט) מופיע דין זה שוב בארוכה.

ונשאלת השאלה מדוע מביא הכתוב דין זה בסיום ספר במדבר? האם לא היה מתאים יותר שדין זה יופיע בפרשיות המשפטיות של התורה, כדוגמת פרשת משפטים (ואמנם, דין גלות לעיר מקלט מופיע גם בפרשת משפטים, כחלק מדיני רוצח)? ומה עניינו של דין זה לפרשתנו?

ומסביר הרב יונתן גרוסמן משיבת הר עציין שככל הנראה, הכתוב חוזר על דין ערי מקלט בפרשתנו, לא כחלק מדיני הרוצח אלא כחלק מדיני הארץ, כלומר, הפרשה שלנו יוצאת מנקודת מוצא של חלוקת הארץ. ביחידות שלפני ציווי זה אנו קוראים על גבולות הארץ, חלוקתה לשבטים וחלוקת ערים ללוויים, ובהקשר זה מבקש הכתוב להזכיר לנו כי יש להקצות ערים לטובת מקלט לרוצחים בשגגה. יתר על כן, בסיומה של פרשת ערי המקלט אנו קוראים: "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל" (ל"ה, לד). פסוקים אלו מתאימים להיקרא לאחר הפסוקים על חלוקת הארץ לשבטים! כנחלת ה'

למרות הקשר זה, מצביע הרב יונתן גרוסמן על כך שאופי דין ערי המקלט שבפרשתנו הינו משפטי מובהק, יותר מאשר בהופעות המקבילות של הציווי. כדי לעמוד על האופי המיוחד של דין

לקראת סופה של פרשת השבוע (וסופו של הספר) אנו קוראים את הציווי לעשות ערי מקלט בארץ, ואת דינו של הרוצח בשגגה.

ט וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר. י דַבֵּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת-הַיַּרְדֵּן אֶרְצָה כְּנָעַן. יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם וְנָס שָׂמָּה רֹצֵחַ מִפֶּה-נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה. יב וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מְגָאֵל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד-עֲמֹדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט. יג וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ תִתְּנוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן וְאֵת שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה. טו לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְלִגְרֵי וְלַתּוֹשָׁבִים בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שְׁשֵׁ-הָעָרִים הָאֵלֶּה לְמִקְלָט לְנוֹס שָׂמָּה כָּל-מִכָּה-נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה. טז וְאִם-בְּכָלִי בְרָזַל הִכְהוּ וְיָמַת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמַת הָרֹצֵחַ. יז וְאִם בְּאֶבֶן יָד אֲשֶׁר-יָמוּת בָּהּ הִכְהוּ וְיָמַת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמַת הָרֹצֵחַ. יח אוּ בְכָלִי עֵץ-יָד אֲשֶׁר-יָמוּת בּוֹ הִכְהוּ וְיָמַת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמַת הָרֹצֵחַ. יט גֹּאֵל הַדָּם הוּא יָמִית אֶת-הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ-בּוֹ הוּא יִמְתְּנוּ. כ וְאִם-בְּשִׁנְאָה יִהְדָּפוּ אוּ-הִשְׁלִיךְ עָלָיו בְּצִדָּהּ וְיָמַת. כא אוּ בְאֵיבָה הִכְהוּ בִידּוֹ וְיָמַת מוֹת-יוֹמַת הַמִּכָּה רֹצֵחַ הוּא גֹאֵל הַדָּם יָמִית אֶת-הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ-בּוֹ. כב וְאִם-בְּפִתְעַ בְּלֹא-אֵיבָה הִדְפוּ אוּ-הִשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל-כָּלִי בְּלֹא צִדָּהּ. כג אוּ בְכָל-אֶבֶן אֲשֶׁר-יָמוּת בָּהּ בְּלֹא רְאוּת וְנִפְל עָלָיו וְיָמַת וְהוּא לֹא-אוֹיֵב לוֹ וְלֹא מִבְּקֵשׁ רָעָתוֹ. כד וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמִּכָּה וּבֵין גֹּאֵל הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה. כה וְהָצִילוּ הָעֵדָה אֶת-הָרֹצֵחַ מִיַּד גֹּאֵל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל-עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר-נָס שָׂמָּה וַיֵּשֶׁב בָּהּ עַד-מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר-מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ. כו וְאִם-יָצָא יָצָא הָרֹצֵחַ אֶת-גְּבוּל עִיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוֹס שָׂמָּה. כז וּמָצָא אֹתוֹ גֹּאֵל הַדָּם מִחוּץ לְגְבוּל עִיר מִקְלָטוֹ וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת-הָרֹצֵחַ אִין לוֹ דָּם. כח כִּי בְעִיר מִקְלָטוֹ יָשָׁב עַד-מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל יָשׁוּב הָרֹצֵחַ אֶל-אֶרֶץ אֲחֻזָּתוֹ. כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לְחֻקֹּת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם. ל כָּל-מִכָּה-נֶפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצַח אֶת-הָרֹצֵחַ וְעַד אֶחָד לֹא-יַעֲנֶה בְּנֶפֶשׁ לְמוֹת. לא וְלֹא-תִקְחוּ כֶּפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר-הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי-מוֹת יוֹמַת. לב וְלֹא-תִקְחוּ כֶּפֶר לְנוֹס אֶל-עִיר מִקְלָטוֹ לְשׁוֹב לְשֹׁבֵת בְּאֶרֶץ עַד-מוֹת הַכֹּהֵן. לג וְלֹא-תַחְנִיפוּ אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הָדָם הוּא יַחְנִיף אֶת-הָאָרֶץ וְלֹא-יִכְפֹּר

זה בפרשתנו נתמקד בדגשים השונים המופיעים בציווי אצלנו, על רקע הדגשים האחרים המופיעים בציווי שבספר דברים.

מעמד עיר המקלט

בפרשתנו, בריחתו של הרוצח בשגגה לעיר מקלט קשורה באופן הדוק למשפט העומד בפניו. כבר בתחילה מודגש המשפט כתיאור זמן ישיבתו בעיר לאחר הרצח: "והיו לכם הערים למקלט מגאל, ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט" (ל"ה, יב). בהמשך אף מובא, כי אם אמנם יוצא הרוצח זכאי בדינו, כלומר הוכח כי הרצח אכן נעשה בשגגה ולא בזדון, אזי - "והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה" (ל"ה, כה). בפסוק זה נראה כי חובה על העדה להשיב את הרוצח אל עיר המקלט, וכי זהו חלק מגזר הדין המוטל עליו. רעיון זה מוכח מיד בהמשך הפרשה, באיסור לקחת כופר מאת הרוצח בשגגה: "ולא תקחו כופר לנפש רצח אשר הוא רשע למות (רוצח במזיד) כי מות יומת. ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן (רוצח בשגגה)" (ל"ה, לב-לג). כלומר הכתוב משווה בין האיסור לקחת כופר מרוצח במזיד (במקום להמיתו), לבין האיסור לקחת כופר מרוצח בשגגה במקום להגלותו לעיר מקלט (ראה רש"י במקום שמדגיש כי מדובר ברוצח בשגגה לאחר משפטו). כלומר, הגלות לעיר מקלט קשורה להליך המשפטי שעובר הרוצח בשגגה.

בניגוד לכך, אין בפרשייה שבדברים שום אזכור להליך המשפטי שעובר הרוצח. הפרשייה בדברים מתארת את עיר המקלט כמקום הגנה לרוצח מפני גואל הדם (דברים י"ט, ו-ז):

וּפְּנֵי-יְרֵדֶיךָ גֹאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרָצֹחַ כִּי-יָחַס לְבָבוֹ וְהָשִׁיגוֹ כִּי-יִרְבֶּה הַדֶּרֶךְ וְהִכְהוּ נַפְשׁוֹ וְלוֹ אֵין מִשְׁפָּט-מֹות כִּי לֹא שָׂנֵא הוּא לֹו מִתְּמוֹל שְׁלֹשׁוֹם. ז עַל-כֵּן אֲנֹכִי מִצְוֶה לְאמֹר שְׁלֹשׁ עָרִים תִּבְדִּיל לָךְ. ח וְאִם-יִרְחִיב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת-גְּבֻלְךָ פֶּאֶשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם וְנָתַן לָךְ אֶת-כָּל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּבַר לְתֵת לְאַבְרָהָם. ט כִּי-תִשְׁמַר אֶת-כָּל-הַמִּצְוָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹתָהּ אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְלָלֶכֶת בְּדַרְכָּיו כָּל-הַיָּמִים וְיִסְפַּת לָךְ עוֹד שְׁלֹשׁ עָרִים עַל הַשְּׁלֹשׁ הָאֵלֶּה. י וְלֹא יִשְׁפַךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אֶרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחְלָה וְהָיָה עֲלֶיךָ דָּמִים.

מעמד גואל הדם

בפרשה בדברים, גואל הדם מתואר כקרוב המשפחה המבקש לנקום בהורג קרובו ולרצחו נפש. הכתוב מבטא זאת בשתי מילים ברורות: "כי יחס לבבו", כלומר: בשל כעסו הבלתי נשלט של הגואל, הוא עלול להרוג את רוצח קרובו. לכאורה גם פרשתנו מתחילה באווירה דומה: "והיו לכם הערים למקלט מגאלי". אלא כפי שכבר הזכרנו, ישנו תיחום לזמן ישיבתו בעיר - "עד עמדו לפני העדה למשפט". מה יקרה לאחר המשפט?

תחילה, שוזר הכתוב בתוך פרשיית רוצח בשגגה את אשר יקרה אם יוכח במשפטו כי הוא רצח במזיד. שני קטעים שונים מתארים אפשרות זו: א. "ואם בכלי ברזל הכהו וימת... ואם באבן יד... או בכלי עץ" (ל"ה, טז-יט). כלומר, על פי כלי הרצח מוכח כי הרוצח הרג במזיד.

ב. "ואם בשנאה יהדפנו... או באיבה הכהו" (ל"ה, כ-כא). כלומר, על פי צורת הרצח מוכח כי הרגו במזיד.

לאחר שתי אפשרויות עקרוניות אלו ניגש הכתוב לבירור הדין במקרה אם הרג בשוגג.

הרב גרוסמן מתמקד בסיומת של שני קטעים קצרים אלו, שבה מופיע כעין פזמון חוזר: "גאל הדם הוא ימית את הרצח, בפגעו בו הוא ימתנו" (בפס' יט; כא). אם מתברר כי הרוצח הרג במזיד, אזי גואל הדם הוא שמוציא לפועל את עונש המוות. כביכול, לא בית הדין הורג את הרוצח; אלא אותו קרוב משפחה, שבתחילה ביקש הכתוב לגונן על הרוצח מפניו, הוא שמבצע את עונש המיתה בהוראת הכתוב (ובית הדין).

כלומר בניגוד לתיאור בספר דברים, שם הגואל הוא "חמום מוח" שיש להגן על הרוצח מפניו, בפרשתנו יש לגואל הדם תפקיד חשוב בהליך השיפוט, או לפחות בביצוע גזר הדין.

[אמנם, גם בדברים מופיע דין זה, אולם הוא מופיע ביחידה הבאה, לאחר דינו של רוצח בשגגה, וכדין נפרד. אצלנו הדין מובא כחלק מההליך שבו מברר בית הדין האם הרוצח הרג במזיד או בשוגג. בחומש דברים נראה, כי מדובר בשני הליכים משפטיים שונים לגמרי.]

מעמד הרוצח בשגגה

בתיאור בחומש דברים אין ולו רמז, כי הרוצח בשגגה מצווה לשבת בעיר. על פי הפרשה בדברים זוהי אופציה הפתוחה בפניו, לעומת זאת בפרשתנו הכתוב מצווה על הרוצח לשבת בעיר מקלט. ראינו זאת כאשר התורה מצווה להחזיר את הרוצח לעיר המקלט בידי בית הדין לאחר משפטו, וכן באיסור לקחת כופר מאת הרוצח בשגגה במקום להשיבו בעיר המקלט.

ונשאלת השאלה: אם כל מטרת עיר המקלט להגן על הרוצח, מדוע לא נאפשר לאותו רוצח לצאת מן העיר אם הוא עצמו מעוניין בכך? כמו כן התורה גם קוצבת את זמנו של הרוצח בשגגה בעיר מקלט ואומרת "כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל, ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחוזתו" (ל"ה, כח). כלומר ישנו זמן מדויק, שרק בו יכול הרוצח בשגגה "להשתחרר" מעיר המקלט. ושוב חוזרת השאלה מדוע לא יוכל אותו רוצח לצאת מן העיר בעת שירצה? אולי סכנת הגואל איננה קיימת עוד (למשל, אם מת או שגר במקום רחוק)?

כלומר אנו רואים שהתורה מחדשת בפרשתנו את ראיית עיר המקלט גם כמעין בית כלא שאיננה מופיעה בפרשייה המקבילה בדברים.

חלוקת ערי המקלט בין עבר הירדן המזרחי והמערבי

עד כאן התמקדנו בדגשים הקיימים בפרשתנו ושאינם קיימים בפרשה בספר דברים. ישנה נקודה מעניינת המופיעה בדברים ואשר חסרה

בפרשתנו. אצלנו אנו קוראים (יושם לב למבנה הכיאסטי של הציווי):

- א. והקרייתם לכם ערים - ערי מקלט תהינה לכם, ונס שמה רצח מכה נפש בשגגה.
- ב. והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט.
- ג. והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהינה לכם.
- ד. את שלש הערים תתנו מעבר לירדן

1ד. ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען,

1ג. ערי מקלט תהינה.

1ב. לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהינה שש הערים האלה למקלט

1א. לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה.

אנו לא נתח את משמעות המבנה כולו, אלא נתמקד על פי הרב יונתן גרוסמן בציר המרכזי של יחידה קטנה זו - החובה להקים שש ערים, שלוש בכל עבר של הירדן. חלוקה זו התמיהה כבר את חז"ל (ראה ספרי פרי קס, ובבלי מכות דף י"ע"א). חלוקה זו נראית לכאורה לא צודקת, שהרי בעבר הירדן המערבי גרים תשעה וחצי שבטים, ואילו בעבר המזרחי של הירדן גרים שניים וחצי שבטים בלבד.

רש"י מביא את תשובת חז"ל ואומר (רש"י על אתר):

"אף על פי שבארץ כנען תשעה שבטים וכאן אין אלא שניים וחצי, השווה מניין ערי המקלט שלהם, משום דבגלעד נפיש (=רבים) רוצחים"

אלא שתשובה זו אינה מספקת משתי סיבות. ראשית, כיצד יודע הכתוב כי בגלעד עתידים להיות רוצחים רבים, והאם ישנה כאן קביעה כי לאורך הדורות כולם משוללת מתושבי הגלעד (שבעבר הירדן המזרחי) הבחירה לשוב בתשובה, וכי לעולם עתידים להיות רוצחים רבים ביניהם? שנית, עיר המקלט נוגעת לרוצחים בשגגה, ודבר זה אינו נוגע לאישיותם של התושבים ולאופיים, שהרי רצח בשגגה מתרחש בטעות. וכי בגלעד נפיש טעויות?! (שאל זאת כבר הרמב"ן על אתר).

מיקום ערי המקלט:

נראה כי התשובה לחוסר האיזון שבחלוקת הערים מצויה בפרשייה המקבילה בדברים. שם מופיע הטעם לחלוקה תמוהה זו (דברים י"ט, ו- ז): "פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחס לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש... על כן אנכי מצויד לאמר שלוש ערים תבדיל לך. ואם ירחיב ה' את גבלך כאשר נשבע לאבתך ונתן לך את כל הארץ... ויספת לך עוד שלוש ערים על השלוש האלה. ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך" כלומר, ערי המקלט אינן נמדדות על פי מספר התושבים, אלא על פי גודלה של הארץ - "כי ירבה הדרך". רוצח בשגגה צריך להגיע מהר ככל האפשר לעיר מקלט, לפני שגואל הדם ישיגו. על כן, בין אם תושבים רבים באזור ובין אם מעט, יש להגדיר ערים במרחק בריחה סביר, כדי שהרוצח יספיק להגיע אליהן לפני שגואל הדם ישיגו. (הרמב"ן בפרשתנו הולך בכיוון זה ומחשב כי גודלו של עבר הירדן המזרחי דומה לגודל עבר הירדן המערבי - על פי גבולות ההבטחה).

למיקום ערי המקלט, ישנו דין נוסף המופיע רק בדברים: "תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך" (דברים י"ט, ג). ציווי זה מורה כי יש להקל את הדרך על אותו רוצח בשגגה שנס כעת על נפשו, הן בשילוט הדרכים. רש"י בדברים (על פי הבבלי, מכות דף י"ע"א):

תכין לך הדרך - מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים

ושלשת את גבול ארצך - שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית עד גבול השני של ארץ ישראל

והן בסלילת דרכים רחבות ונוחות להליכה מהירה (ראב"ע וחזקוני בדברים).

גם הדגש כי הערים צריכות להיות במרחק שווה זו מזו ("ושלשת את גבול ארצך") מופיע דווקא בדברים, וקשור כמובן לסיבה שהודגשה כבר- בריחה מהירה לעיר המקלט.

שני התפקידים של עיר המקלט:

לאור הדגשים השונים שבשתי הפרשיות מציע הרב יונתן גרוסמן שלעיר מקלט יש שני תפקידים מרכזיים, כאשר כל תפקיד יכול לעמוד בפני עצמו, גם אם המימוש של שניהם מתבצע בו זמנית.

הפרשייה בדברים היא הפשוטה והאינטואטיבית ביותר. עיר המקלט משמשת כמקלט מפני גואל הדם. הכתוב מציע בפני הרוצח בשגגה אפשרות הגנה, מקום שבו לא יוכל גואל הדם להרגו. הגנה זו אינה נעשית באמצעות חומות ושומרים כמושים המונעים מגואל הדם להיכנס לעיר, אלא בדרך משפטית: התורה מגדירה את התחום הלגיטימי לחייו של הרוצח בשוגג רק בעיר גלותו - עיר מקלטו; ובטריטוריה זו מופקעת פעילותו החופשית של גואל הדם; אם יהרוג את הרוצח בשוגג בתחום זה - ייהרג גואל הדם כרוצח, ויחוס לבבו לא יפטור אותו מדינו. נמצא כי עיר המקלט, בשמשה עולם סגור ומוקטן לרוצח, ודווקא מכוח היותה כזו, יוצרת לו גם מקום בטוח לחייו, המופקע מרשותו של גואל הדם.

מכיוון שזהו הדגש בפרשייה שבדברים, מודגשים דינים הקשורים מהותית לפעולת הבריחה של הרוצח מפני הגואל ולאופציית ההגנה שעיר המקלט מציעה לו: השילוט והכנת הדרכים. במקביל, גואל הדם מוצג כמי ש"חס לבבו", ויש להגן על הרוצח מפניו. כמו כן, אין ולו ברמז דרישה של בית הדין שישב בעיר זו. זוהי אופציה הפתוחה בפניו, אך אין סיבה משפטית שבעטייה נחייב אותו לגור דווקא בעיר מקלט.

כלומר בספר דברים הרוצח בשוגג נחשב לאדם נקי שלא מגיע לו משפט מוות. אף על פי כן, חייו בסכנה משום שהגואל הדם, הנשלט על ידי רגשותיו, עלול לנסות לרצוח אותו. אם הוא יצליח, מעשהו יחשב כרצח במזיד. כדי למנוע רצח זה נוסדו ערי מקלט. אין זמן קצוב לשהיית הרוצח בשוגג בעיר המקלט משום שהכל תלוי ברמת הסיכון מצד גואל הדם.

לעומת זאת בפרשתנו יש דמות אחרת לרוצח בשוגג. הוא אינו מתואר כאדם נקי. אם הוא

רעהו ולא-שגא הוא לו מתמול שלשום. ו יושב בעיר ההיא עד-עמדו לפני העדה למשפט עד-מות הכהן הגדול אשר יהיה בימים ההם אז ישוב הרוצח וקא אל-עירו ואל-ביתו אל-העיר אשר-נס משם. ז ויקדשו את-קדש בגליל בהר נפתלי ואת-שכם בהר אפרים ואת-קרית ארבע היא חברון בהר יהודה. ח ומעבר לירדן ריחו מזרחה נתנו את-בצר במדבר במישור ממטה ראובן ואת-ראמת בגלעד ממטה-גד ואת-גלון (גולן) בבשן ממטה מנשה. ט אלה היו ערי המועדה לכל בני ישראל ולגר הגר בתוכם לנוס שמה כל-מפה-נפש בשגגה ולא ימות בנד גאל הדם עד-עמדו לפני העדה. {פ}

ההבדל ביחס לרוצח בשוגג

המפתח להבנת השינויים בין הפרשיות הוא גישותיהן השונות ליחס בין רוצח בשוגג לרוצח במזיד.

בספר דברים הם שונים אחד מן השני בתכלית הריחוק: רוצח במזיד חייב מיתה, רוצח בשוגג נקי. מבחינה עקרונית אין צורך לערי מקלט בשביל הרוצח בשוגג, ורק שמבחינה מציאותית הוא זקוק להגנה ממשפחת הנרצח, כי יש חשש שהם יעברו על "לא תרצח" כדי לנקם.

הפוך הדבר בפרשתנו בספר במדבר, רוצח בשוגג ורוצח במזיד דומים זה לזה. בשניהם אנו מזהירים מפני לקיחת כופר. במבנה הפסוקים, שהיית הרוצח בשוגג בערי מקלט עד מות הכהן הגדול נמצאת במקום מוות של הרוצח עצמו.

ונשאלת השאלות:

א. מה עומד מאחורי שתי גישות אלו ליחס בין הרוצח בשוגג לרוצח במזיד? במה נמצא הדמיון ביניהם ובמה השוני?

ב. מדוע צריך הרוצח בשגגה להיענש? לכאורה על פי פשט הכתובים נראה כי לכתוב אין טענה כלפיו, ובכל זאת הוא מחייבו לשבת בעיר המקלט, להתנתק ממשפחתו, מעבודתו ומרצף חייו.

ביחס לשאלה הראשונה כמובן השינוי בין שני הרוצחים נמצא במניעים שלהם. רוצח במזיד הורג במכוון ובשנאה ואכן חייב מיתה, רוצח בשוגג הורג "בבלי דעת" ומשום כך אין "לו משפט מות כי לו שונא הוא לו..." (דברים יט:ו). הדמיון בין הרוצחים נמצא בתוצאות מעשיהם: "כי הדם הוא יחניף את הארץ ולא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו. ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל" (במדבר לה: לא-לד).

ביחס לשאלה השנייה דומה שהפסוקים החותמים את דין רוצח בשגגה בפרשתנו שופכים אור על עניין זה: "ולא תקחו כיפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן. ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ ולא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו. ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר שכן בתוכה, כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל" (ל"ה, לב-לד).

יוצא מעיר מקלט, הריגתו על ידי גואל הדם אינו נחשב לרצח אלא מותר "ואם יצא יצא הרוצח את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה. ומצא אותו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גואל הדם את הרצח אין לו דם" במדבר לה:כו-כז/ כלומר משתמע מספר במדבר שערי מקלט אינן רק הגנה לרוצח בשוגג אלא הן קשורות לתהליך הכפרה: אי אפשר ליקח כופר במקומו: "ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת. ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן" (פסוק לא-לב). יש זמן קצוב עד גמר התהליך: "...וישב בה עד מות כהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקודש" (פסוק כה) ו"כי בעיר מקלטו ישב עד מות כהן הגדול ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח לעיר אחוזתו" (פסוק כח).

כלומר החידוש שבתפיסת עיר המקלט מופיע

בפרשת השבוע שלנו, הוא שלעיר המקלט ישנו תפקיד משפטי, והישיבה בעיר מהווה מעין עונש לרוצח בשגגה. אמנם הוא אינו מתחייב בעונש מוות (כרוצח במזיד), אך עדיין עליו לשבת ב"בית סוהר" - בעיר מקלט. ממילא, בפרשייה זו נמצא את עיר המקלט כחלק מרצף ההליך השיפוטי- הוא לא רק בורח לשם מיזמתו, אלא בית הדין מחזיר אותו לשם (בעל כורחו) לאחר שמצא כי הוא רוצח בשגגה. אסור לשחררו מעיר זו, ואין לקבל כופר תמורת הישיבה בעיר. שחרורו מהעיר תחום בזמן, ומותנה במיתת הכהן הגדול. [בגמרא ישנם מספר דיונים בשאלה האם הגלות לעיר מקלט מכפרת או מיתת הכהן מכפרת. בין כך ובין אם כך התפיסה הבסיסית היא כי יש צורך בכפרה, וכי הרוצח זוכה לה עקב ישיבתו בעיר המקלט.]

גם גואל הדם מוצג בפרשת השבוע כבעל תפקיד משפטי. הוא אינו רק הגורם המאיים שמפניו יש לגונן על הרוצח, אלא הוא גם שליח בית הדין למימוש העונש, כשיש צורך בכך.

מכיוון שהגלות לעיר המקלט מוצגת כעונש, הפרשייה משלבת בתוכה את דין ההורג בשגגה ואת דין ההורג במזיד. קיימת טענה מוסרית כלפי שניהם, באשר הם הרגו את הנפש, וגם אם עונשם שונה, העמדה הבסיסית היא כי שניהם חייבים בעונש ובכפרה על מעשיהם.

(ראוי להדגיש כי חז"ל פטרו מחובת הגלות מי שהרג באונס גמור. צריכה להיות מידה מסוימת של רשלנות כדי לחייב את הרוצח לגלות לעיר מקלט. רעיון זה משתלב היטב עם פרשתנו, שבה הגלות מוצגת כעונש.)

בספר יהושע פרק כ' שני התיאורים של עיר מקלט מתאחדים:

א וינדבר יהנה אל-הושע לאמר. ב דבר אל-בני ישראל לאמר תנו לכם את-ערי המקלט אשר-דברתי אליכם ביד-משה. ג לנוס שמה רוצח מפה-נפש בשגגה בבלי-דעת והיו לכם למקלט מגאל הדם. ד ונס אל-אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר ודבר באזני זקני העיר-ההיא את-דבריו ואספו אתו העירכה אליהם ונתנו-לו מקום וישב עמם. ה וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא-יסגרו את-הרצח בידו כי בבלי-דעת הנה את-

והנופת והארץ. הפתרון לכך, הוא דם תחת דם ואכן, מותר או אפילו מצוה לגואל הדם, להרוג אותו כדי "לגאול" דם הנרצח ולכפר על הארץ.

מצאנו בספר ויקרא שחטאי ישראל מטמאים את המזבח, ויש צורך לכפר עליו על ידי דם (ויקרא טז: יח-כ):

"ויצא אל המזבח אשר לפני ה' וכפר עליו ולקח מדם הפר ומדם השעיר ונתן על קרנות המזבח סביב. והזה עליו מן הדם... וטהרו וקדשו מטמאת בני ישראל. וכלה מכפר את הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח"

והתורה מסבירה את תפקיד הדם בטקס זה (ויקרא יז: יא):

"כי נפש הבשר בדם הוא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשתיכם כי הדם הוא בנפש לכפר"

כמו שבמזבח רק נפש יכולה לכפר על נפש, והדם שהוא הנפש מכפר על "נפשתיכם", הרי שגם בארץ רק דם יוכל לכפר על דם. וכן כמו שבמקום דמו של חוטא בשוגג מכפר במקום דמו דם הקרבן שהוא מביא הרי שלרצח בשוגג מוצאים תחליף לדמו, והוא דם של כהן הגדול שמכפר עליו במיתתו. גם בעגלה ערופה חוזר הדגם של כפרה על ידי דם תחת דם. לא נודע מי הרוצח ואם כן אי אפשר לקחת דמו לכפר על הארץ. משום כך, לוקחים דם של עגלה ערופה במקום דם הרוצח כדי לכפר על הארץ. אם מבינים כפרת עגלה ערופה כדרך כפרה על הארץ שנטמאה על ידי דם הנרצח, מובן גם תפקידו המרכזי לכהנים בטקס זה. נמצאנו למדים שדם מכפר על דם הוא דגם בסיסי ומפתח להבנת תהליך הכפרה במגוון ענינים:

רוצח במזיד: מכפר על ידי דמו ממש

רוצח בשוגג: מכפר על ידי דמו של כהן הגדול

רוצח שלא נודע: מכפר על ידי דמו של עגלה ערופה

ישראל שחייב בנפשתיכם כתוצאה של חטאות: מכפר על ידי דם הקרבן

המשמעויות ההלכתיות של החיים בעיר מקלט:

במשנה בפרק אלו הן הגולין (מכות פ"ב מ"ז) נאמר:

ואינו יוצא (- הרוצח בשוגג מעיר מקלט) לא לעדות מצוה ולא לעדות ממון ולא לעדות נפשות. ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה – אינו יוצא משם לעולם, שנאמר (פסוק כה): "אֲשֶׁר נָס שָׁמָּה" – שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו.

משנה זו עוררה קושי גדול בין המפרשים האחרונים: הייתכן שבעת פיקוח נפש של רבים, ואף של כל ישראל, ייאסר על מי שבידו להצילם לצאת מעיר מקלטו? כך הקשה ר' ישראל ליפשיץ בפירושו למשנה 'תפארת ישראל':

הרי אפילו לחלל שבת מותר כדי להציל נפש... והרי כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא (סנהדרין לו ע"א) ואיך לא יהיה מותר לזה לעבור על איזה עשות (- מצוות עשה) כדי להציל כל ישראל אם הוא כיואב בן צרויה וכדומה?

כלומר שפיכת דם אדם מטמאת את הארץ! בין אם הרצח נעשה בכוונת זדון (ואז הכפרה היא בשפיכת דמו של שופך הדמים) ובין אם הדם נשפך בשוגג, התוצאה היא שהארץ נטמאה, והארץ אינה "מסוגלת" להכיל את שופך הדמים בתוכה.

לאור הבנה זאת הגלות לעיר המקלט נתפסת כיציאה זמנית מן הארץ, ורק לאחר הגלות ומיתת הכוהן, יכול הרוצח לשבת ולשבת בארץ - "לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן". כלומר הרוצח בשוגג כמו הרוצח במזיד, חייב לקחת אחריות על התקלה שהוא גרם. הוא חייב להתמודד עם השלכות הקוסמולוגיות (טומאת וחניפת הארץ) והמטפיסיות (טומאת הארץ, הפוגעת בגילוי שכינה) של מעשיו.

ומסביר הרב אמנון בזק: בארץ שהי' "שכן בתוכה", ישנה רגישות מיוחדת לשפיכות דמים מחד, אך גם הבנה לטעויות אנוש טרגיות מזה; הארץ דורשת את סילוק שופך הדמים מעליה, אך המוסר המשפטי אינו יכול לסבול הריגת מי שהרג בטעות. הפשרה היא ניתוקו של הרוצח מהארץ, אך כפרה במיתת הכהן הגדול. לאחר שיכופר לו, יוכל הרוצח בשגגה לשוב לשבת בארץ.

(הערה: למעשה גם בספר דברים, יש רמזים שמטרת ערי מקלט היא התמודדות עם הסיכון של טומאת הארץ. הבעיה ברציחתו של הרוצח בשוגג על ידי גואל הדם הוא שמא "ישפך דם נקי בקרב ארצך אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה והיה עליך דמים" (פסוק י"ג).)

הכפרה על שפיכות דמים:

מפורש בפסוקים שיש רק דרך אחת לכפר על שפיכת דמים: "...לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו". ולכן לרוצח המזיד אסור לתת כופר אלא הוא חייב לתת דמו, "מות ימות". גם רוצח בשוגג אסור לתת כופר. מה הוא נותן כ"דם" כדי לכפר?

לפי מבנה הפסוקים, במקום "מות ימות" בקשר לרוצח במזיד מוזכר "עד שמת כהן הגדול" בקשר לרוצח בשוגג.

ומסביר הרב אמנון בזק: רק דם יכול לכפר על דם וא"כ מבחינה עקרונית הרוצח בשוגג היה צריך למות כדי לכפר על מעשיו. אבל חס רחמנא עליו, ובמקום דם הרוצח מאפשר כפרה בדם כהן גדול. מפורש בחז"ל שמיתת כהן הגדול מכפרת, מכות יא::

"מידי גלות קא מכפרא? מיתת כהן הוא דמכפרא"

והסיבה שדם של כהן הגדול יכול לכפר היא משום שכהן הגדול אחראי על כפרת עם ישראל והסרת טומאתם.

אבל אם הכפרה של דם תחת דם באה רק כשימות הכהן הגדול, איך בינתיים מתמודדים עם תוצאות הרצח של טומאת וחניפת הארץ? אלא צריך לומר שכל זמן שהרוצח בגלות והוסר מעל פני הארץ, בו-זמנית זה דם תחת דם. הוא סילק את הנרצח מהארץ, עכשיו הוא מסולק מעל פני הארץ. ולכן אם הרוצח בשוגג אינו מתמודד עם מעשיו על ידי גלות לערי מקלט אלא נשאר בתוך הארץ, חוזר הסיכון של טומאת

רבי מאיר שמחה מדווינסק בספרו 'אור שמח' על הרמב"ם (הלכות רוצח פרק כ הלכה ח) הביא ממשנה זו (ומניסוח ההלכה היוצאת ממנה בדברי הרמב"ם) ראייה כי:

כיוון שהותר דמו (- של היוצא מעיר מקלט) לגואל הדם, אין לו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חברו מסכנה ודאית.

ויוצא על פי דבריו לא רק להצלת חברו היחיד, אלא אפילו להצלת ישראל כולם אין לאדם להכניס עצמו לספק סכנה.

הגרא"י אונטרמן ז"ל מקשה על דברי האור שמח קושיות חמורות:

אכן, לא אוכל לרדת לסוף דעתו של הגאון בעל אור שמח ז"ל, אשר דבריו תמיד קילורין לעניינים, מה שפירש בזה: חדא (- דבר אחד), שאם כל ישראל צריכים לו, הלא אפשר לתת לו שומרים שישמרו עליו מגואל הדם שלא יהרגהו! שנית, כמה נפלא הדבר, שכשצריך לצאת למלחמה, אשר יש בה תמיד סכנות גדולות... אין הוא פטור מפני הסכנות הללו, ומחויב ללחום עם האויבים, ואם נוספה עוד סכנה של איזה גואל הדם ייפטר מלצאת למלחמה! אתמהא.

ומלבד זאת, הנה מלשון המשנה עצמה רואים שאין זה הטעם שאינו יוצא לענייני נפשות, שאלמלי כן הייתה המשנה אומרת 'ואינו יוצא משם... שנאמר "וְאִם יָצָא הַרְצֵחַ... וְרָצַח גֹּאֵל הַדָּם אֶת הַרְצֵחַ אֲשֶׁר לוֹ דָּם" (פסוקים כו-כז)', דמזה אנו יודעים שדמו מותר לגואל הדם, ברם המשנה הביאה פסוק אחר, משום שנאמר "שמה" ג' פעמים (כן מפורש בספרי ובתוספתא), לכן אומרים "שמה תהא דירתו, שמה תהא מיתתו, שמה תהא קבורתו", ולא הזכירו כלל מה שדמו מותר!

לאחר שדחה את ביאור בעל 'אור שמח' למשנתנו, מציע הרב אונטרמן ביאור חדש למשנה:

דין הגלות הוא כמו עונש מיתה על הריגת נפש... שעל ידי זה הוא נכרת ונבדל לגמרי מכל העולם החיצוני, ואין לו שום קשר עם אלה שמחוצה לו, כי לגבי העולם הרחב – הריהו כמו שאינו – עד מות הכהן הגדול. דבר זה למדנו ממה שהתורה הזכירה על הגולה שלוש פעמים "שמה", לומר לנו: "שמה תהא דירתו, שמה תהא מיתתו, שמה תהא קבורתו", בזה אנו רואים גזרת הכתוב, **שכל חיותו והווייתו של הגולה מצומצמת אך שמה בלבד**, וביחס לעולם שמחוץ לתחומו – הריהו כמת שהוא חפשי מן המצוות... אין עליו שום חיוב של מצוה שיש לה קשר עם העולם החיצוני: אינו מקריב קרבן פסח או קרבן אחר, ואינו יוצא לעדות, ואפילו לא להצלת נפש, ואפילו בנוגע לכלל ישראל, שנאמר "שמה".

וברור הדבר בעיניי שלא מפני האיסור שיש ביציאה מעיר המקלט קאיתין עלה (- אנו באים לכך), כי על זה הקשו כמה מהמחברים... [ש]הצלת נפשות דוחה הכול... והתירוץ... כי לא מתורת איסורין אנו דנים על זה, אלא מפני שניתק לגמרי הקשר שבינו ובין העולם החיצוני, ואין עליו שום חיוב של מצוה בנוגע לעולם הרחב... כי הוא חי רק "שמה". ובתוך העיר – ודאי מחויב בכל המצוות, אבל כלל וכלל לא בנוגע לזה שמחוץ לתחומו.

ומסכם דיון זה הרב אלחנן סמט ואומר: צמצום תחום חייו של הרוצח בשוגג לעיר המקלט בלבד, על אף היותו עונש של כריתה מן העולם החיצוני, יש לו גם משמעות חיובית (מעבר לכך שבכך מוגנים חייו מפני גואל הדם): החיים שאותם אמור לנהל הרוצח בשוגג בתוך עיר מקלטו הם חיים שלמים: לא זו בלבד שהוא חייב לקיים את כל המצוות שיש בידו לקיימן בתוכה, אלא שאופי חייו בה צריך שיהא דומה לאופיים כפי שהיה מחוצה לה. ומכאן הדין השנוי בברייתא במסכת מכות י"ע"א:

תנא: תלמיד שגלה – מגלין רבו עמו, שנאמר (דברים ד', מב) "וְיָנֵס אֶל אַחַת מִן הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי".

ומבארת הגמרא:

עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא (- עשה לו דבר שיהיה לו חיות).